

UVOD

U ovoj knjizi donosim prijevod reprezentativnih odlomaka iz dvadeset i četiri Aristotelova djela, uz cjelovite prijevode još pet djela (*O sjećanju i prisjećanju, O snovima, O proricanju u snu, O dugovječnosti i kratkovječnosti i O kretanju životinja*). Tih dvadeset i devet spisa čine zapravo sva Aristotelova autentična djela od kojih se sastoji današnji oblik *corpusa Aristotelicuma* kakav je ustanovljen sredinom 19. stoljeća, kada je Pruska akademija znanosti pod uredništvom Immanuela Bekkera objavila izdanje grčkoga teksta svih Aristotelovih djela sačuvanih u srednjovjekovnim rukopisima.¹ Bekkerovo je izdanje sadržavalo četrdeset i pet naslova, od kojih se šesnaest danas smatra neautentičnim.² Spisima objavljenima u tome izdanju treba pridodati *Atenski ustav*, koji ne čini dio tradicionalnog korpusa i stoga nije objavljen u Bekkerovu izdanju jer je otkriven tek koncem devetnaestog stoljeća.³ K tome, treba im

¹ O podrijetlu Bekkerova oblika *corpusa*, sudbini Aristotelovih spisa nakon njegove smrti te antičkim katalozima Aristotelovih djela usp. Filip Grgić, „Frane Petrić i *Corpus Aristotelicum*“, u Erna Banić-Pajnić, Luka Borsić, Mihaela Girardi-Karšulin i Filip Grgić (ur.), *Frane Petrić: Peripatetičke rasprave: I. svezak*. Zagreb: Institut za filozofiju, 2021., I, XLIII–LX.

² Treba, doduše, napomenuti da pitanje autentičnosti pojedinih spisa, ili njihovih dijelova, nipošto nije riješeno. Primjerice, u neautentične spise uvrstio sam *Veliku Etiku*, no i danas ima tumača koji je smatraju autentičnom (usp. o tome u Grgić, „Frane Petrić i *Corpus Aristotelicum*“, LVII–LIX).

³ Na hrvatski ga je preveo Niko Majnarić (Zagreb: Izdavački zavod Jugoslavenke akademije znanosti i umjetnosti, 1948).

pridodati i fragmente danas izgubljenih Aristotelovih djela, koje je prvi objavio Valentin Rose 1863. godine.⁴

Aristotel je na hrvatski preveden neprimjereno malo. Koliko mi je poznato, od ovdje otisnutih dvadeset i devet naslova prevedeno ih je trinaest, što po ukupnom broju stranica obasiže otprilike polovicu sačuvanog autentičnog korpusa. Zapravo je intenzivniji rad na prevodenju Aristotela na hrvatski započeo tek osamdesetih godina prošlog stoljeća. Dotad smo imali samo dva prijevoda *Poetike* (Armin Pavić 1869. i Martin Kuzmić 1902.), a August Musić priredio je 1911. godine *Odabrane dijelove iz Aristotela* (knjiga sadrži odlomke iz *Atenskog ustava*, *Velike Etike*, *Nikomahove Etike*, *Politike*, *Poetike*, *Retorike*, *Metafizike* i spisa *O dijelovima životinja*). U razdoblju od 1982. do 1988. godine Tomislav Ladan preveo je *Nikomahovu Etiku* (1982.), *Metafiziku* (1985.), *Fiziku* (1987.) i *Politiku* (1988.). Tih smo godina dobili i prijevode spisa *O duši* (Milivoj Sironić 1987.), treći prijevod *Poetike* (Zdeslav Dukat 1983.), te prijevode *Retorike* (Marko Višić, 1989) i spisa *O tumačenju* (Josip Talanga, 1989.). Potom je Damir Barbarić preveo knjigu Λ *Metafizike*, dijelove spisa *O duši* te spise *O pamćenju* i *prisjećanju* i *O snovima*,⁵ Filip Grgić preveo je *Kategorije* (1992.) i *Drugu Analitiku* (2020.), Dimitrije Savić *Meteorologiku* (2021.), a Pavel Gregorić knjigu Λ *Metafizike*.⁶ Razlozi zbog kojih je Aristotel tako kasno postao dostupan na hrvatskome i zbog kojih je i dalje dostupan u puno manjem obimu nego što bismo očekivali s obzirom na njegovu kulturnu i znanstvenu važnost (naročito uzmemo li u obzir činjenicu da je Platon preveden gotovo u cijelosti) višestruki su i zapravo su odraz razvoja i stanja filozofije i klasične filologije u Hrvatskoj u posljednjih stotinu i više godina.

Sastavljajući ovo izdanje osnovna mi je namjera bila da na temelju prijevoda reprezentativnih odlomaka iz gotovo svih spisa koje danas sma-

⁴ Među ta djela spada i *Protreptik*, a na hrvatski ga je pod naslovom *Nagovor na filozofiju* preveo Darko Novaković (u Aristotel, *O duši / Nagovor na filozofiju*, preveli Milivoj Sironić i Darko Novaković. Zagreb: Naprijed, 1987).

⁵ U Damir Barbarić (ur.), *Grčka filozofija*. Zagreb: Školska knjiga, 1995., 251–318.

⁶ U Aristotel: *Metafizika XII* – Antun Medo: *Tumačenje dvanaeste knjige Aristotelove Metafizike*, priredili i preveli Pavel Gregorić i Dora Ivanišević. Zagreb: Institut za filozofiju, 2022., 66–99. Pavel Gregorić je objavio i prijevod spisa *O kozmosu* (Zagreb: Matica hrvatska, 2022), koji je također bio dio Bekkerova izdanja, ali se danas smatra neautentičnim.

tramo Aristotelovima čitatelju predstavim cjelinu njegove misli – od područja logike, teorijskih i empirijskih istraživanja prirode, metafizike, pa do praktične i političke filozofije, retorike i poetike. S obzirom na tu namjeru, kao i na opseg ove knjige, prijevod nije popraćen objašnjavajućim bilješkama, koje su ponekad neophodne kako bi se pratio tekst. U bilješkama navodim samo izvor citata koje navodi Aristotel, pojedine grčke riječi koje su neophodne kako bi se shvatio tekst, kao i odstupanja od izvornika kojima sam se koristio, a koja se mogu pronaći u kritičkim aparatima izdanja navedenih na koncu. Što se tiče načela kojima sam se koristio u prijevodu, ona su više-manje objašnjena u Uvodu u moje izdanje i prijevod *Druge Analitike*.⁷ Ukratko, kao prvo, nisam se opterećivao pitanjem treba li prednost davati posuđenicama ili usvojenicama, naročito iz latinskoga, ili pak isključivo hrvatskim izrazima, čak i kada odgovarajući hrvatski izraz ne postoji ili je iznimno rijedak. To je stvar konteksta, prosudbe u kojoj je mjeri pojedini izraz razumljiv prosječnom čitatelju, njegove uvriježenosti u filozofskoj i znanstvenoj literaturi na hrvatskom itd. Drugo, nisam se opterećivao ni pitanjem treba li prijevod biti što doslovniji ili je dopustivo pa čak i poželjno u prijevod ubacivati interpretaciju ili parafrazu. Doslovno prevoditi Aristotela, što god pod time točno shvaćali, znači stvarati nerazumljiv ili barem teško čitak hrvatski tekst. I takav pristup, naravno, može biti opravdan. No s obzirom na narav ovoga izdanja, u većini ovdje objavljenih prijevoda odlučio sam ipak žrtvovati doslovnost.

Iz rječnika koje donosim na koncu bit će jasno da u ovome prijevodu nisam pokušavao pronaći jedinstvene hrvatske inačice za pojedine Aristotelove izraze. Drugim riječima, nisam se pridržavao načela da isti Aristotelov izraz treba uvijek, ili barem uvijek kada je to moguće, prevoditi na isti način. Naprotiv, prvenstveno u slučaju ključnih i najčešćih izraza kojima se Aristotel koristi, pošao sam od čitave značenjske širine pojedinog izraza (točnije, one koja dolazi u obzir kad je riječ o Aristotelu) te rabio one hrvatske inačice koje najbolje odgovaraju kontekstu. Rezultat je toga činjenica da su neki važni izrazi – npr. *ἀρχή*, *δύναμις*, *ἐνέργεια*, *ἔργον*, *ἐπιστήμη*, *λόγος*, *οὐσία*, *παῖθος* itd. – prevedeni na najmanje dva, a koji put i puno više načina.

⁷ Aristotel, *Druga Analitika*. Prijevod, uvod i komentar sastavio Filip Grgić. Zagreb: Matica hrvatska, 2020., 19–26. Prijevod odlomaka iz *Druge Analitike* u ovoj knjizi preuzet je, uz neznatne izmjene, iz te knjige. Isto tako, prijevod odlomaka iz *Kategorija* zasniiva se na mojemu ranijem prijevodu toga spisa (Aristotel, *Kategorije*. Preveo i priredio Filip Grgić. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 1992), ali uz znatnije izmjene.

Glavno opravdanje za takav postupak jest činjenica da je Aristotel mislilac koji je iznimno osjetljiv na činjenicu da su glavni izrazi kojima se koristi višeznačni, a njegova metoda istraživanja često kao svoj ključan sastavni dio uključuje raščlambu glavnih značenja pojedinog izraza. Uostalom, on je čitavu jednu knjigu *Metafizike* (knjigu Δ) posvetio razlučivanju raznih značenja trideset glavnih izraza svoje filozofije. Primjerice, na početku te knjige on razlikuje šest značenja izraza *ἀρχή*, nesumnjivo važnog izraza koji se javlja u gotovo svim područjima Aristotelove filozofije. Izgleda da se prevoditelj u ovom slučaju, a on je reprezentativan i za druge, uistinu nalazi pred dilemom. S jedne strane, može odlučiti *ἀρχή* svugdje prevoditi jednim izrazom, npr. „princip“ ili „počelo“. No dok je smisleno i sasvim razumljivo kazati da ono odakle cesta započinje jest njezina *ἀρχή*, da su temelji *ἀρχή* kuće, otac *ἀρχή* djeteta, a premisa *ἀρχή* konkluzije, zamijeniti izraz *ἀρχή* u svim tim javljanjima jednim jedinim hrvatskim izrazom, koji god on bio, dovodi ili do nerazumljivosti ili barem do osjećaja neprirodnosti u izričaju. Druga je mogućnost, za koju sam se ovdje odlučio, da se *ἀρχή* samo u ovom odlomku prevedu na jedan način (drukčije ne bi ni bilo smisleno), a da se u različitim kontekstima upotrebljavaju različiti izrazi – „polazište“, „izvor“, „početak“ ili „princip“ – koji svi odgovaraju onome što znači *ἀρχή*, a koji su primjereni za pojedini kontekst, prije svega za predmet o kojem je riječ i ono što se želi naglasiti.

Moglo bi se navesti puno sličnih primjera. Recimo, izraz *οὐσία* Aristotel rabi kako bi označio i određenu vrstu stvari, ali i bit stvari – zato je *οὐσία* ovdje „supstancija“ i „bit“. K tome, nije uvijek jasno i stvar je interpretacije kada se taj izraz rabi u kojemu od tih značenja. Prevoditelj može *οὐσία* svugdje prevesti na isti način – npr. „bivstvo“, kako je to učinio Ladan – i prepustiti čitatelju da pokuša razlučiti o čemu je u kojem kontekstu riječ. No ovdje sam čitatelju odlučio malo pomoći i, slično kao i u slučaju *ἀρχή*, sugerirati mu što bi u kojem kontekstu *οὐσία* mogla značiti. (Daleko od toga da sam uvijek pogodio pravo značenje.) S obzirom na narav ovog izdanja, činjenicu da ono ne sadrži objašnjenja teksta i želju da stvorim što je moguće čitkiji i razumljiviji tekst, smatram da je to najbolji izbor.

* * *

Ovom bih se prilikom htio zahvaliti Damiru Barbariću i Luki Šeputu na njihovoj svesrdnoj podršci u priređivanju ove knjige te Pavelu Gregoriću na korisnim savjetima.